ESG TAMOYILLARINING KORXONALAR MOLIYAVIY HISOBOT TIZIMIGA TA'SIRI

ВЛИЯНИЕ ПРИНЦИПОВ ESG НА СИСТЕМУ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЁТНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

THE IMPACT OF ESG PRINCIPLES ON THE CORPORATE FINANCIAL REPORTING SYSTEM

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Buxgalteriya hisobi” fakulteti talabasi

Abdukarimov Qamariddin Isroiljon o‘g‘li

Ilmiy rabar: Beknazarov Zafarjon Ergachevich

Iqtisodiyot fanlari doktori,professor

Annotatsiya: Ushbu tezisda ESG (atrof-muhit, ijtimoiy va boshqaruv) tamoyillarining zamonaviy korxonalar moliyaviy hisobot tizimiga ta'siri o‘rganilgan. Tadqiqotda ESG mezonlarining moliyaviy hisobotda aks ettirilishi, xalqaro standartlar bilan muvofiqligi va korxonalarning barqaror rivojlanish strategiyasiga integratsiyasi tahlil qilingan. Olingan natijalarga asoslanib, amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ESG tamoyillari, moliyaviy hisobot, barqarorlik hisoboti, korporativ boshqaruv, atrof-muhit mas'uliyati, ijtimoiy mas'uliyat, GRI standartlari, IFRS S1, IFRS S2, investitsion qarorlar.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida globallashuv jarayonlarining jadallashuvi hamda barqaror rivojlanishga bo‘lgan talabning ortib borishi ESG tamoyillarining (Environmental – atrof-muhit, Social – ijtimoiy, Governance – korporativ boshqaruv) korxonalar faoliyatidagi ahamiyatini yanada oshirmoqda. Hozirgi davrda korporativ hisobot tizimi faqat moliyaviy ko‘rsatkichlarni aks ettirish bilan cheklanib qolmay, balki korxonalarning ekologik barqarorligi, ijtimoiy

mas’uliyati hamda boshqaruv tizimining shaffofligini ham qamrab olishi zarur bo‘lgan muhim axborot manbai sifatida namoyon bo‘lmoqda. O‘zbekiston Respublikasida ham “Yangi O‘zbekiston” strategiyasi doirasida iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlash, investitsion jozibadorlikni oshirish hamda xalqaro iqtisodiy integratsiyani kuchaytirish maqsadida ESG tamoyillarini joriy etish dolzarb vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Shu sababli ushbu yo‘nalishda olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi korxonalarning moliyaviy hisobot tizimiga ESG tamoyillarining ta’sirini o‘rganish, ushbu jarayonda yuzaga kelayotgan muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot vazifalari sifatida quyidagilar belgilandi: ESG konsepsiyasining shakllanishi va rivojlanish bosqichlarini o‘rganish; ESG ko‘rsatkichlarini moliyaviy hisobot tizimiga integratsiya qilish mexanizmlarini tahlil qilish; xalqaro tajriba va amaliyotlarni o‘rganish asosida O‘zbekiston korxonalari uchun mos tavsiyalar ishlab chiqish. Tadqiqot obyekti sifatida zamonaviy korxonalarning moliyaviy hisobot tizimi tanlangan bo‘lsa, tadqiqot predmeti ESG tamoyillarini moliyaviy hisobot tizimiga integratsiya qilish jarayoni hamda uning korxona faoliyatiga ko‘rsatadigan ta’sirini o‘rganishdan iborat.

ASOSIY QISM

ESG tamoyillarining nazariy asoslari va moliyaviy hisobotdagi o‘rni: ESG kontseptsiyasi dastlab 2004-yilda BMT «Global Compact» tashabbusi doirasida investorlar uchun yo‘riqnoma sifatida ishlab chiqilgan. Keyinchalik u korporativ hisobotchilik, reyting tizimlari va davlat tartibga solish siyosatining ajralmas qismiga aylandi. Atrof-muhit mezoni (E) — iqlim o‘zgarishi, uglerod izlari, suv resurslari va chiqindilarni boshqarishni; ijtimoiy mezon (S) — mehnat munosabatlari, inson huquqlari va jamoat farovonligini; boshqaruv mezoni (G) — kengash tarkibi, shaffoflik, korruptsiyaga qarshi kurash va aksiyadorlar

huquqlarini qamrab oladi. Moliyaviy hisobot nuqtai nazaridan, ESG ko‘rsatkichlari uchta asosiy shaklda aks ettirilishi mumkin: alohida barqarorlik hisoboti sifatida (GRI standartlari asosida); moliyaviy hisobot ilovasida; yoki integratsiyalashgan hisobot (Integrated Reporting) formatida. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari kengashi (IASB) 2023-yilda IFRS S1 va IFRS S2 standartlarini e'lon qilishi bilan ESG axborotining moliyaviy hisobotga rasmiy integratsiyasi yangi bosqichga ko‘tarildi.

ESG mezonlarini moliyaviy hisobotga kiritishning mexanizmlari va muammolari: ESG ko‘rsatkichlarini moliyaviy hisobotga kiritish jarayonida bir qator metodologik muammolar mavjud. Birinchidan, ESG ma'lumotlarini o‘lchash va miqdoriy baholashning yagona universal tizimi hali to‘liq shakllanmagan. GRI (Global Reporting Initiative), SASB(Sustainability Accounting Standards Board), CDP va boshqa tashkilotlarning standartlari bir-biridan farq qilganligi sababli qiyosiy tahlil o‘tkazish qiyinlashadi. Ikkinchidan, ESG ma'lumotlarining ishonchliligini tekshirish muammosi mavjud. An'anaviy moliyaviy auditdan farqli o‘laroq, barqarorlik hisobotlarini mustaqil tasdiqlash mexanizmlari hali etarlicha rivojlanmagan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bir qator korxonalar «yashil yuvinish» (greenwashing) amaliyotiga, ya'ni real ko‘rsatkichlarni bo‘rttirib ko‘rsatishga murojaat qilmoqda. Uchinchidan, ESG axborotining moliyaviy ahamiyatini (materiality) aniqlash masalasi ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. IFRS S1 standarti «ikki tomonlama materiallik» (double materiality) prinsipiga asoslanib, korxona faoliyatining atrof-muhitga ta'siri bilan bir qatorda, iqlim va ijtimoiy omillarning korxona moliyaviy ahvoliga ta'sirini ham baholashni talab etadi.

Xalqaro tajriba va O‘zbekiston konteksti: Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida ESG hisobotchiligini tartibga soluvchi «Korporativ barqarorlik hisoboti direktivi» (CSRD) 2023-yildan kuchga kirdi va katta korxonalarni yiliga barqarorlik hisobotini taqdim etishga majbur qildi. AQShda Qimmatli qog'ozlar

va birjalar komissiyasi (SEC) iqlimiy xavf-xatarlarni moliyaviy hisobotda oshkor qilish bo‘yicha yangi qoidalarni joriy etdi. O‘zbekistonda hozircha ESG hisobotchiligini qonuniy tartibga soluvchi maxsus me'yoriy hujjat mavjud emas. Biroq, 2022-yilda tasdiqlangan «Barqaror rivojlanish maqsadlari bo‘yicha milliy maqsadlar va vazifalar» hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 22-noyabrdagi «Yashil iqtisodiyot» to‘g'risidagi farmoni ESG tamoyillarini joriy etish uchun zarur institutsional zamin yaratmoqda. Toshkent fond birjasida xalqaro mezonlarga javob beradigan korporativ boshqaruv kodeksini yangilash rejalashtirilmoqda. Tadqiqotlar shuni tasdiqlamoqdaki, ESG ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lgan korxonalar kapital xarajatlari bo‘yicha ustunlikka ega bo‘ladilar: yirik institutsional investorlar ESG reyting ko‘rsatkichlariga asoslanib investitsion qarorlar qabul qilishi kuzatilmoqda. Shuning uchun O‘zbekiston korxonalari uchun ESG mezonlarini moliyaviy hisobotga kiritish nafaqat shaffoflikni oshirishning, balki xalqaro kapital bozorlariga chiqishning ham muhim vositasiga aylanishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ESG tamoyillari zamonaviy korporativ moliyaviy hisobot tizimiga tobora chuqur integratsiya qilinmoqda. Bu jarayon bir tomondan shaffoflikni oshirib, investitsion jozibadorlikni kuchaytirsa, ikkinchi tomondan korxonalar uchun yangi metodologik va institutsional talablarni keltirib chiqarmoqda.

Quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. O‘zbekiston Moliya vazirligi va Davlat aktivlarini boshqarish agentligi qoshida ESG hisobotchiligini tartibga soluvchi milliy standartlar ishlab chiqish bo‘yicha ishchi guruh tashkil etilsin; 2. Xususiylashtiriladigan va fond birjasiga chiqariladigan davlat korxonalariga GRI yoki IFRS S1/S2 standartlariga mos barqarorlik hisobotini tayyorlash majburiyati bosqichma-bosqich joriy etilsin; 3. O‘zbekiston Respublikasi Auditorlar palatasi ESG ma'lumotlarini tekshirish

(assurance) bo‘yicha auditorlarni sertifikatlash dasturini ishlab chiqsin va xalqaro auditorlik tashkilotlari bilan hamkorlikni yo'lga qo‘ysin; 4. Oliy o‘quv yurtlarida moliya va buxgalteriya yo‘nalishi bo‘yicha ta'lim dasturlariga ESG hisobotchiligi va barqaror moliya fanini kiritish tavsiya etiladi; 5. Kichik va o‘rta korxonalar uchun soddalashtirilgan ESG ma'lumotlarini taqdim etish shakli ishlab chiqilsin, bu esa ularning xalqaro ta'minot zanjirlariga kirishiga ko‘maklashadi. Xulosa qilib aytganda, ESG tamoyillarining moliyaviy hisobotga integratsiyasi O‘zbekiston korxonalari uchun nafaqat xalqaro talablarga javob berish, balki barqaror raqobatbardoshlik va investitsion jozibadorlikni ta'minlashning strategik vositasiga aylanmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Friede G., Busch T., Bassen A. ESG and Financial Performance: Aggregated Evidence from More than 2000 Empirical Studies // Journal of Sustainable Finance & Investment. – 2015. – Vol. 5, No. 4. – Pp. 210–233.
2. International Financial Reporting Standards Foundation. IFRS S1 General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information. – London: IFRS Foundation, 2023. – 60 p.
3. International Financial Reporting Standards Foundation. IFRS S2 Climate-related Disclosures. – London: IFRS Foundation, 2023. – 68 p.
4. Global Reporting Initiative. GRI Universal Standards 2021. – Amsterdam: GRI, 2021. – 228 p.
5. Eccles R.G., Ioannou I., Serafeim G. The Impact of Corporate Sustainability on Organizational Processes and Performance // Management Science. – 2014. – Vol. 60, No. 11. – Pp. 2835–2857.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 22-noyabrdagi «Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-85-son Farmoni. – Toshkent, 2023.

7. Тихомиров Д.В., Черкасова В.А. ESG-факторы в корпоративных финансах: теория и практика // Финансы и бизнес. – 2022. – № 3. – С. 18–36.
8. Zadeh M.H., Serafeim G. Why and How Investors Use ESG Information: Evidence from a Global Survey // Financial Analysts Journal. – 2023. – Vol. 79, No. 2. – Pp. 5–33.
9. European Commission. Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) – Directive 2022/2464/EU. – Brussels: European Parliament and of the Council, 2022.
10. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 336 b.